

The Role of Social Capital and Social Identity of Exploiters in the Management of Plans for Organizing and Determining the River Boundaries and Beds (Case Study: Seimareh River)

Asghar Salehi^{1*}

1- Assistant Professor, Economic, Social and Extension Research Department, Isfahan Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, AREEO, Isfahan, Iran

Abstract

Social capital and social identity are among the main factors in the continuity of social life. Social capital will save individuals' cost and time by facilitating the process of collaborating to achieve common goals. Social identity can be a relatively stable perception of one's social identity through one's resemblance to others formed during social processes and interactions with other individuals and social groups, and creates a sense of belonging to others in the group, class, and so on. Protecting rivers as a national asset and one of the country's most important water resources in agriculture, economy, industry, transportation, health, drinking and recreation is a necessity. Unfortunately, not much economic and social research has been done so far. Due to the fact that any kind of interference and seizure in the river, both quantitatively and qualitatively, causes different reactions, and if the changes are not in the direction of legalizing the water and riverbed, over time, it requires a costly confrontation. Therefore, it is necessary to present all the plans for organizing the river bed and boundary based on a scientific and correct basis.

This research was an applied one and was descriptive-analytical in terms of the methodology through using the survey and factor analysis methods. The statistical population included all the exploiters of Seimareh River between Seimareh Dam and Gavmishan Bridge located in Ilam and Lorestan provinces. A total of 2889 exploiters were selected and the sample size was 202 individuals. Indicators used to measure the main variables of this study in the social capital included social cohesion, social participation, social trust, sense of social security, social insight and in the social identity included national identity, religious identity, ethnic identity, family identity, and group identity.

The research findings indicated that the level of social capital of the respondents is low, so that in terms of social capital, 45% of the users of the Seimareh River were at a low level. Respondents were also at a high level in terms of social identity, with an average score of 4.5. The social identity of 99.1% of the respondents was at a high level. Due to the low level of social capital, other capitals were not effective and the development of the society would face serious problems. So, in the implementation of river projects, a low social capital in the study area would reduce the obligations, the potential capacity of the exploiters, effective executive guarantees, and the adaptability of the exploiters. The degree of the social cohesion as another component of the social capital in this study was considered. The statistical population of the study had a moderate social cohesion. The findings were in line with the results of studies done by other researchers. Also, the average social trust of the respondents was moderate. The research results showed that the level of social trust of 22.7% of the users of Seimareh River was low, 61.6% was moderate and 15.6% was high. In the present article, for the first time, the role of social capital and social identity of exploiters in the management of organizing and determining the boundaries of rivers has been measured and evaluated.

Keywords: Social Capital, Social Identity, River Bound and Bed, Organizing the River, Seimareh River

فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)
سال دهم، شماره سوم، (پیاپی ۳۸)، پاییز ۱۳۹۹
تاریخ وصول: ۹۸/۱۰/۰۷ تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۲/۲۰
صص: ۷۶- ۶۶

نقش «سرمایه اجتماعی» و «هویت اجتماعی» بهره‌برداران در مدیریت طرح‌های ساماندهی و تعیین حریم و بستر رودخانه‌ها

نمونه پژوهش: رودخانه سیمره

اصغر صالحی^{*۱}

۱- استادیار، بخش تحقیقات اقتصادی، اجتماعی و ترویج کشاورزی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان اصفهان، اصفهان، ایران

چکیده

«سرمایه اجتماعی» و «هویت اجتماعی» از جمله اصلی‌ترین عوامل تداوم زندگی اجتماعی محسوب می‌شوند. سرمایه اجتماعی با تسهیل فرایند همکاری افراد برای دستیابی به اهداف مشترک، باعث صرفه‌جویی بیشتر در هزینه‌ها و زمان مصرف‌شده خواهد شد. هویت اجتماعی، ادراک نسبتاً پایدار فرد از کیستی اجتماعی خود از راه شباهت‌هایش با دیگران است. این ادراک طی فرایندهای اجتماعی و تعامل با سایر افراد و گروه‌های اجتماعی شکل می‌گیرد و موجب به‌وجود آمدن احساس همانند دیگران بودن در گروه، طبقه و جامعه در فرد می‌شود. حفاظت از رودخانه‌ها به‌منابۀ سرمایه‌ای ملی و یکی از منابع مهم آبی کشور درزمینه‌های کشاورزی، اقتصادی، صنعتی، ترابری، بهداشتی، شرب و تفریحی، یک ضرورت است؛ اما متأسفانه تاکنون پژوهش‌های اقتصادی و اجتماعی زیادی در این زمینه انجام نشده است. با توجه به اینکه هر نوع دخل و تصرف در رودخانه اعم از کمی و کیفی بازتاب‌های مختلفی را در پی دارد و چنانچه تغییرات ایجادشده به‌منظور قانونمندی آب و بستر رودخانه نباشد در اثر گذشت زمان مقابلهٔ پرخسارت و پرهزینه‌ای را می‌طلبد، لازم است همهٔ طرح‌های ساماندهی رودخانه و حریم و بستر مبتنی بر پایه‌ای علمی و درست ارائه شود.

این پژوهش از نوع کاربردی و از نظر روش‌شناسی، توصیفی-تحلیلی بر مبنای شیوهٔ پیمایشی با استفاده از روش تحلیل عاملی است. جامعهٔ آماری پژوهش، همهٔ بهره‌برداران حاشیۀ رودخانهٔ سیمره حفاصل سد سیمره تا پل گاومیشان واقع در استان ایلام و لرستان (در مجموع ۲۸۸۹ بهره‌بردار) و حجم نمونه، ۲۰۲ نفر است. شاخص‌های استفاده‌شده برای سنجش متغیرهای اصلی این پژوهش در سرمایه اجتماعی شامل انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، احساس امنیت

اجتماعی، بیش از اجتماعی و در هویت اجتماعی شامل هویت ملی، هویت دینی، هویت قومی، هویت خانوادگی و هویت گروهی بوده است.

یافته‌های پژوهش حاکی از پایین بودن سطح سرمایه اجتماعی پاسخگویان است؛ به طوری که از نظر سرمایه اجتماعی ۴۵ درصد بهره‌برداران حاشیه رودخانه سیمره در سطح پایین قرار دارند؛ همچنین پاسخگویان از نظر هویت اجتماعی در سطح بالایی قرار دارند؛ به طوری که میانگین این شاخص ۴/۵ است. هویت اجتماعی ۹۹/۱ درصد پاسخگویان در سطح بالاست. با توجه به پایین بودن سطح سرمایه اجتماعی، سایر سرمایه‌ها اثربخش نبوده است؛ بنابراین توسعه جامعه با مشکلات جدی مواجه خواهد شد؛ بر این اساس در محدوده پژوهش به علت پایین بودن سطح سرمایه اجتماعی، اجرای پروژه‌های رودخانه‌ای با کاهش تعهدات، استفاده بهینه نداشتن از ظرفیت بالقوه بهره‌برداران، نبود ضمانت‌های اجرایی مؤثر و عدم انطباق‌پذیری بهره‌برداران همراه خواهد شد.

میزان انسجام اجتماعی به مثابه یکی دیگر از مؤلفه‌های تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی در این پژوهش مدنظر قرار گرفته است. جامعه آماری پژوهش از انسجام اجتماعی متوسطی برخوردار است. یافته به دست آمده به نتیجه پژوهش‌های سایر پژوهشگران نزدیک است؛ همچنین میانگین اعتماد اجتماعی پاسخگویان متوسط است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد میزان اعتماد اجتماعی ۲۲/۷ درصد بهره‌برداران حاشیه رودخانه سیمره کم، ۶۱/۶ درصد متوسط و ۱۵/۶ درصد زیاد است.

در مقاله حاضر برای نخستین بار نقش «سرمایه اجتماعی» و «هویت اجتماعی» بهره‌برداران در مدیریت طرح‌های ساماندهی و تعیین حریم و بستر رودخانه‌ها سنجیده و ارزیابی شده است.

واژه‌های کلیدی: سرمایه اجتماعی، هویت اجتماعی، حریم و بستر، ساماندهی رودخانه، رودخانه سیمره.

مقدمه

مفاهیم اجتماعی «سرمایه اجتماعی» و «هویت اجتماعی» به مثابه دو مؤلفه اساسی در زندگی اجتماعی افراد، نقش بسزایی در پایداری و تداوم شیوه زندگی و پویایی هر جامعه دارند و از موضوعات مهم جامعه‌شناسی به شمار می‌روند. بررسی این دو مفهوم به مثابه اصلی‌ترین عناصر تداوم زندگی اجتماعی، توجه جامعه‌شناسان را جلب کرده است.

سرمایه اجتماعی تسهیل‌کننده فرایند همکاری افراد برای دستیابی به اهداف مشترک است. برخورداری روابط متقابل اجتماعی انسان‌ها از کمیت و کیفیت بیشتر و نظام‌مندتر بودن روابط باعث صرفه‌جویی بیشتر در هزینه‌ها و زمان مصرف‌شده خواهد شد. حاکمیت اعتماد متقابل در روابط اجتماعی انسان‌ها و رفتار افراد براساس ارزش‌ها و هنجارهای مشترک، نقش تعیین‌کننده‌ای در تسهیل امکان تحقق اهداف جمعی دارد (رنانی، ۱۳۸۱: ۲۷)؛ بنابراین نقش سرمایه اجتماعی از نقش سرمایه فیزیکی و انسانی در جامعه اهمیت بیشتری دارد. سایر سرمایه‌ها در صورت نبود سرمایه اجتماعی، اثربخش نخواهند بود و توسعه جامعه با مشکلات جدی مواجه خواهد شد (بیکر، ۱۳۸۲: ۱۱۹).

بر مبنای سرمایه اجتماعی، افراد با ایجاد مجموعه‌ای از شبکه‌های اجتماعی با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند و ارزش‌های مشترکی را به وجود می‌آورند. این شبکه‌ها به افراد برای رسیدن به اهداف کمک می‌کنند و باعث انسجام

جامعه می‌شوند؛ بدین ترتیب به واسطه این شبکه‌ها، سرمایه اجتماعی شکل می‌گیرد (Field, 2003: 15)؛ همچنین حمایتی که هر عضو شبکه از سایر اعضا می‌کند و وجود این اطمینان که در صورت نیاز از حمایت آنها برخوردار خواهد شد، ذخیره اجتماعی را برای فرد به وجود می‌آورد و انباشته شدن آن در افراد، شبکه‌ها (میان افراد) و جامعه (میان شبکه‌ها)، سرمایه اجتماعی را افزایش می‌دهد (مؤیدفر، ۱۳۸۵: ۲۷).

از سوی دیگر، بنیاد هر جامعه‌ای بر وجود رابطه متقابل اجتماعی معنادار و پایدار بین اعضای آن استوار است. افراد بدون هویت مانند یکدیگرند و قادر به برقراری رابطه معنادار با یکدیگر نیستند. هویت اجتماعی، عاملی است که برقراری رابطه معنادار اجتماعی را امکان‌پذیر و بدین ترتیب فرصت شکل‌گیری جامعه را فراهم می‌کند؛ علاوه بر این هویت اجتماعی زندگی افراد را معنادار می‌کند و فرایندی برای خودشناسی کنشگران اجتماعی است (فکوهی، ۱۳۸۹: ۲۸۶).

با هویت فردی و اجتماعی امکان درک کیستی خود و دیگران و شناخت شباهت‌ها و تفاوت‌ها و در نتیجه برقراری رابطه معنادار و سازگار بین افراد فراهم می‌شود (جنکینز، ۱۳۸۱: ۷). ادراک همین شباهت‌ها و تفاوت‌هاست که احساس داشتن هویتی مستقل و خاص را به وجود می‌آورد؛ احساسی که از دو جنبه همانند دیگران بودن در گروه، طبقه و جامعه خود و همانند خود بودن در گذر زمان تشکیل شده است (Hekman, 1999: 6). کاستلز^۱ نیز هویت را فرایند ساخته شدن معنا بر پایه گروهی از ویژگی‌های فرهنگی تعریف می‌کند و اظهار می‌دارد همان‌گونه که نقش‌ها کارکردها را سازمان می‌دهند، هویت‌ها نیز معنا را سازمان می‌دهند. هویت، مفهومی است که دنیای درونی یا شخصی را با فضای جمعی اشکال فرهنگی و روابط اجتماعی ترکیب می‌کند (گل‌محمدی، ۱۳۸۳: ۱۰).

«سرمایه اجتماعی» و «هویت اجتماعی» از موضوعات مهم و مطرح در جامعه‌شناسی هستند و شناسایی آنها باعث بهبود کارکرد و بازدهی بهتر ساختار اجتماعی و فرهنگی جامعه می‌شود. وضعیت فرهنگی و اجتماعی کشور ما طی دهه‌های اخیر به دلیل دگرگونی گسترده اقتصادی، صنعتی، گسترش روابط با سایر کشورها و فراگیر شدن وسایل ارتباط جمعی، تغییرات عمده‌ای داشته است. تحول فرهنگ، ارزش‌ها، گرایش‌ها و آرمان‌های جامعه و الگوهای سنتی زندگی موجب شده است جامعه ایرانی از شکل سنتی خارج و به جامعه‌ای شبه‌مدرن تبدیل شود. این تحولات به مسائل سیاسی و فرهنگی محدود نشده و بر اجرای طرح‌های اجرایی نیز به شدت تأثیر گذاشته است. در حالی که بعضی پژوهش‌ها تا حدی بیان‌کننده وضعیت سرمایه اجتماعی و هویت اجتماعی در جوامع شهری است، کمتر پژوهشگری جامعه بهره‌بردار را در این زمینه بررسی کرده است. وضعیت این دو متغیر در جامعه بهره‌بردار حاشیه رودخانه، موضوعی است که در این مقاله بررسی خواهیم کرد.

چهارچوب مفهومی

استون^۲ (۲۰۰۱) سرمایه اجتماعی را مفهومی چندبعدی می‌داند که عناصری چون ساختار روابط اجتماعی (شبکه‌های اجتماعی) و کیفیت روابط اجتماعی (شامل هنجارهایی که باید در روابط رعایت شود؛ مانند اعتماد اجتماعی) را دربرمی‌گیرد.

¹ Castells

² Stone

هنجارها و ارزش‌های غیررسمی گروه، شاخص‌های مدنظر فوکویاما^۱ (۱۳۷۹) در تعریف سرمایه اجتماعی هستند.

کلمن^۲ (۱۳۷۷) ویژگی‌های مفهوم سرمایه اجتماعی را شامل تعهدات و انتظارات، ظرفیت بالقوه اطلاعات، هنجارها و ضمانت‌های اجرایی مؤثر، روابط اقتدار، سازمان اجتماعی انطباق‌پذیر و سازمان تعمدی بیان می‌کند. روزنفلد و همکاران^۳ (۲۰۰۱) در سنجش سرمایه اجتماعی از دو شاخص اعتماد اجتماعی و مشارکت مدنی استفاده می‌کنند.

پوتنام^۴ (۱۹۹۵؛ ۱۳۸۰) شبکه‌ها، هنجارها، اعتماد و مشارکت مدنی را به‌مثابه شاخص‌های سرمایه اجتماعی مطرح می‌کند؛ شاخص‌هایی که ارتباط و همکاری را برای کسب منافع متقابل آسان می‌کنند. وی برای سنجش سرمایه اجتماعی از پنج شاخص بهره می‌برد: زندگی اجتماعی سازمان‌یافته، مشارکت در فعالیت‌های عمومی، فعالیت‌های داوطلبانه اجتماعی، معاشرت‌های غیررسمی و اعتماد اجتماعی (National Statistics, 2001).

در استرالیا بولن و اونیکس^۵ (۱۹۹۸) در پژوهش خود برای سنجش سرمایه اجتماعی با تحلیل عاملی ۶۸ شاخص، به ۸ عامل دست یافتند که عبارت‌اند از: مشارکت در اجتماعی محلی، عمل‌گرایی در زمینه اجتماعی، احساس اعتماد و امنیت، پیوندهای همسایگی، ارتباطات خانوادگی و دوستانه، مدارا با تنوعات، ارزش زندگی و پیوندهای کاری.

در پژوهش نارایان و کسیدی^۶ (۲۰۰۱) ابعاد در نظر گرفته شده برای سرمایه اجتماعی عبارت‌اند از: عضویت در گروه‌های غیررسمی و شبکه‌های خاص، معاشرت‌های روزانه، مشارکت اجتماعی و روابط همسایگی، روابط خانوادگی، هنجارهای اعتماد و احساس عدالت، جرم و امنیت، احساس رفاه ذهنی و فعالیت سیاسی.

هارپر و کلی^۷ (۲۰۰۳) در بررسی سرمایه اجتماعی به وجود پنج بعد برای آن معتقدند: مشارکت اجتماعی، مشارکت مدنی، صاحب‌نظر بودن درباره مسائل محلی، کنش متقابل اجتماعی، حمایت اجتماعی و اعتماد اجتماعی. ادواردز^۸ (۲۰۰۴) در توصیف ابعاد سرمایه اجتماعی به چهار بعد کیفیت شبکه‌ای، ساختار شبکه، تعامل شبکه‌ای شبکه‌ای و انواع شبکه اشاره می‌کند.

هویت اجتماعی، متغیر دیگر این پژوهش است که آن را بررسی می‌کنیم. هویت، امری اجتماعی است که در تعامل با افراد و گروه‌های اجتماعی و طی فرایندهای اجتماعی شکل گرفته و در گذر زمان تغییراتی داشته و حتی ممکن است شکل جدیدی پیدا کرده باشد (برگر و لاکمن، ۱۳۷۵: ۲۳۶). با توجه به کثرت و تنوع گروه‌های اجتماعی، هر فرد می‌تواند هویت‌های جمعی متنوعی داشته باشد (عبداللهی، ۱۳۷۴: ۶۳).

¹ Fukoyama

² Coleman

³ Rosenfeld et al.

⁴ Putnam

⁵ Bullen & Onyx

⁶ Narayan & Cassidy

⁷ Harper & Kelly

⁸ Edwards

بر مبنای نظریه مقوله‌بندی، تاجفل^۱ (۱۹۹۸) افراد خود را در سطوح و لایه‌های مختلف اجتماعی مقوله‌بندی کرده است که در هر سطحی از هویت اجتماعی خاصی برخوردار می‌شوند؛ بنابراین افراد هویت‌های اجتماعی مختلفی دارند، بدون آنکه بین این هویت‌ها تضادی وجود داشته باشد (Feitosa & Salas, 2012: 550).

در مقایسه با هویت فردی، هویت اجتماعی گسترده‌تر است و از لایه‌های مختلفی نظیر هویت ملی، قومی، دینی، جنسیتی، خانوادگی، سیاسی و شغلی تشکیل می‌شود (احمدی، ۱۳۸۳: ۱۶۷). بخشی از تصور افراد از هویتشان به واسطه عضویت در گروه‌های اجتماعی و کنش متقابل با شبکه‌های اجتماعی شکل می‌گیرد. افراد عضو یک گروه گرایش‌ها و عقاید مشابهی دارند و این اشتراک اندیشه، پدیدآمدن هویت اجتماعی خاصی را در پی دارد (Stryker, 2000: 1255).

از نظر هولت^۲ (۱۹۷۷) هویت اجتماعی نشان‌دهنده پیوند فرد با گروه اجتماعی خاصی است که موجب صاحب هویت شدن وی به مثابه عضوی از آن گروه می‌شود.

دیاکس^۳ (۲۰۰۱) مهم‌ترین ابعاد هویت اجتماعی را هویت قومی و مذهبی، هویت ناشی از تعلقات سیاسی، هویت شغلی، هویت خانوادگی، هویت جنسی، هویت همالان و هویت ناشی از عضویت در گروه‌های برجسب‌خورده مانند الکلی‌ها و هم‌جنس‌گرایان می‌داند. هر کدام از این هویت‌های اجتماعی براساس ویژگی‌های خاص خود از دیگر انواع متمایز می‌شوند. بعضی از آنها در ارتباط با گروه‌های خاص‌تر مانند هویت خانوادگی و هویت همالان، و بعضی دیگر در ارتباط با گروه‌های عمومی‌تر مانند هویت شغلی و هویت سیاسی تعریف می‌شوند. همچنین در انتخاب بعضی هویت‌های اجتماعی، افراد نقشی ندارند و انتصابی هستند؛ مانند هویت جنسی و هویت قومی؛ ولی بعضی دیگر اکتسابی‌اند و افراد آنها را برمی‌گزینند؛ مانند هویت شغلی. هویت‌های اجتماعی از نظر ارزش و پایگاه صاحبانشان متفاوت هستند.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع پژوهش‌های پیمایشی و واحد تحلیل فرد است. جامعه آماری پژوهش، بهره‌برداران حاشیه رودخانه سیمره حدفاصل سد سیمره تا پل گاومیشان واقع در استان ایلام و لرستان و حجم نمونه، ۲۰۲ نفر است. این افراد در مراحل مختلف متناسب با شرایط با روش‌های نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب، نمونه‌گیری تصادفی ساده و نمونه‌گیری سیستماتیک انتخاب شدند. داده‌های لازم با استفاده از پرسش‌نامه همراه با مصاحبه گردآوری شد. داده‌های گردآوری شده، پس از بازبینی و کدگذاری وارد کامپیوتر و به کمک نرم‌افزارهای SPSS و LISREL تحلیل آماری شد.

برای سنجش متغیرهای بررسی شده، نخست این متغیرها تعریف عملیاتی شد؛ سپس مقیاس‌سازی انجام شد؛ به این ترتیب که پرسش‌ها و گویه‌های مناسب سنجش متغیرها با بررسی منابع مختلف و بهره‌گیری از تجارب

^۱ Tajfel

^۲ Hoult

^۳ Deaux

پژوهشی دیگران انتخاب و متناسب با شرایط اجتماعی جامعه بررسی شد. برای اندازه‌گیری متغیرها از مقیاس لیکرت استفاده شد. شاخص‌های به‌کاررفته برای سنجش متغیرهای اصلی این پژوهش عبارت‌اند از:

۱. سرمایه اجتماعی: انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی، بینش اجتماعی

۲. هویت اجتماعی: هویت ملی، هویت دینی، هویت قومی، هویت خانوادگی، هویت گروهی
اعتبار ابزار گردآوری اطلاعات با بهره‌گیری از «اعتبار سازه‌ای» سنجیده و از بین ضرایب متغیرهای مشاهده‌شده در مدل اندازه‌گیری لیزرل^۱، متغیرهای پنهان استفاده شد. روایی ابزار اندازه‌گیری استفاده‌شده نیز با روش آلفای کرونباخ محاسبه شد. جدول ۱، نتایج آزمون روایی متغیرهای بررسی‌شده را نشان می‌دهد.

جدول- ۱: ضریب روایی متغیرهای بررسی‌شده

متغیر	تعداد گویه	ضریب روایی	متغیر	تعداد گویه	ضریب روایی
هویت ملی	۲۴	۰/۹۰	انسجام اجتماعی	۱۲	۰/۷۰
هویت دینی	۷	۰/۶۹	مشارکت اجتماعی	۲۱	۰/۸۰
هویت قومی	۶	۰/۸۱	اعتماد اجتماعی	۲۱	۰/۸۷
هویت خانوادگی	۱۸	۰/۸۵	امنیت اجتماعی	۷	۰/۶۷
هویت گروهی	۲۰	۰/۸۷	بینش اجتماعی	۵	۰/۷۹

منبع: یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش

ویژگی‌های زمینه‌ای

براساس نتایج به‌دست‌آمده، سن ۳۷/۳ درصد پاسخگویان تا ۳۰ سال و ۶۲/۷ درصد بیش از آن است. میانگین سنی پاسخگویان، ۳۶/۶ سال با انحراف معیار ۱۳/۶ است. از نظر تحصیلی ۱۰/۱ درصد پاسخگویان بی‌سواد، ۳۲/۲ درصد ابتدایی، ۱۷/۶ درصد راهنمایی، ۷/۸ درصد دبیرستانی، ۲۰/۵ درصد دیپلمه و ۱۱/۷ درصد دانشگاهی هستند.

یافته‌های تحلیلی

گویه‌ها با استفاده از روش تحلیل عاملی^۲ دسته‌بندی شد. جدول ۱، آزمون KMO و بارتلت^۳ را برای سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد. مقدار آزمون KMO، ۰/۸۶ است که به‌طور نسبتاً قوی مؤید داده‌ها برای اجرای تحلیل عاملی است. آزمون بارتلت نیز، کاملاً معنادار است. معنادار بودن این آزمون به‌معنای درستی تفکیک عامل‌ها و همخوانی متغیرهای قرارگرفته در چهارچوب هر عامل است.

همچنین جدول ۳، آزمون KMO و بارتلت را برای هویت اجتماعی نشان می‌دهد. مقدار آزمون KMO، ۰/۸۸ است که به‌طور نسبتاً قوی مؤید داده‌ها برای اجرای تحلیل عاملی است. آزمون بارتلت نیز کاملاً معنادار است.

¹ Lisrel

² Factor Analysis

³ Bartlett

جدول- ۲: نتایج آزمون KMO و بارتلت برای سرمایه اجتماعی

۰/۸۵۹	آزمون KMO	
۱۳۳۱/۲۷۴	2	آزمون بارتلت
۶۶	درجه آزادی	
۰۰۰	سطح معناداری	

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول- ۳: نتایج آزمون KMO و بارتلت برای هویت اجتماعی

۰/۸۷۵	آزمون KMO	
۳۲۰۲/۳۵۲	2	آزمون بارتلت
۲۱۰	درجه آزادی	
۰۰۰	سطح معناداری	

منبع: یافته‌های پژوهش

هنگامی که در جامعه‌ای روابط بین افراد بر پایه اعتماد متقابل به مثابه یکی از مهم‌ترین سرمایه‌های اجتماعی استوار باشد، پروژه‌های توسعه با سهولت بیشتر و هزینه‌های کمتر اجرا می‌شود. اعتماد و قابلیت اعتماد به روغنی تشبیه شده‌اند که به واسطه آنها چرخه‌های دادوستدهای گوناگون اجتماعی و اقتصادی روغن کاری می‌شود و با هزینه‌های کمتری به گردش درمی‌آید.

انسجام اجتماعی دلالت بر توافق جمعی میان اعضای یک جامعه دارد؛ به بیانی انسجام در کل ناظر بر میزان و الگوی متقابل بین کنشگران، گروه‌ها و خرده‌فرهنگ‌های تمایز یافته است. در مجموع، انسجام اجتماعی مدنظر در این پژوهش بر توافق جمعی میان اعضای یک جامعه دلالت دارد که حاصل پذیرش و درونی کردن نظام ارزشی و هنجاری یک جامعه و وجود تعلق جمعی (احساس ما کردن) و تراکمی از وجود تعامل در میان افراد آن جامعه است. با وجود این وضعیت انسجام اجتماعی پاسخگویان مناسب نیست و میانگین آنها کمتر از متوسط (۲/۸) است. بینش اجتماعی عبارت از وضعیتی است که افراد احساس کنند معیارها و ملاک‌های اجتماعی روشنی برای انتخاب‌های خود در موقعیت‌های مختلف در اختیار دارند. احساس برخورداری از بینش اجتماعی در مقابل سردرگمی اجتماعی قرار دارد که در این وضعیت افراد احساس می‌کنند قادر به تصمیم‌گیری نیستند. پاسخگویان بینش اجتماعی چندان رضایت‌بخشی ندارند و میانگین آنها کمتر از متوسط (۲/۸) است.

شاخص سرمایه اجتماعی نیز حاکی از پایین بودن سطح سرمایه اجتماعی پاسخگویان است. فقط ۲/۳ درصد پاسخگویان از سرمایه اجتماعی زیادی برخوردارند و سرمایه اجتماعی ۵۲/۷ درصد، متوسط و ۴۵ درصد، کم است. هویت ملی که فراگیرترین و بالاترین سطح هویت اجتماعی به‌ویژه پس از شکل‌گیری دولت مدرن و واحدهای مستقل سیاسی به نام کشور محسوب می‌شود، در دوران معاصر اهمیتی دوچندان یافته است. نتایج پژوهش در جدول ۳ نشان می‌دهد از میان مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده هویت اجتماعی، هویت ملی، مهم‌ترین منبع هویت برای پاسخگویان به شمار می‌آید. ۹۹/۶ درصد پاسخگویان از هویت ملی زیادی برخوردارند.

جدول- ۴: توزیع درصد فراوانی و آماره‌های مؤلفه‌ها و شاخص سرمایه اجتماعی

مؤلفه‌ها	پاسخ معتبر	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
مشارکت اجتماعی	۱۹۷	۵۱/۳	۲۷/۹	۱۶/۲	۴/۶	—	۱/۷	۰/۹
انسجام اجتماعی	۱۹۰	۶/۸	۲۷/۹	۴۶/۸	۱۸/۴	—	۲/۸	۰/۸
اعتماد اجتماعی	۱۸۵	۱/۶	۲۱/۱	۶۱/۶	۱۵/۱	۰/۵	۲/۹	۰/۷
امنیت اجتماعی	۱۹۵	۰/۵	۱۵/۹	۲۳/۶	۵۰/۸	۹/۲	۳/۵	۰/۹
بینش اجتماعی	۱۹۷	۷	۳۲/۶	۳۸/۱	۱۸/۹	۳/۳	۲/۸	۰/۹
سرمایه اجتماعی	۱۸۳	۱	۴۴/۰	۵۲/۷	۲/۳	—	۲/۶	۰/۶

منبع: یافته‌های پژوهش

درمقابل هویت قومی، یکی از انواع هویت اجتماعی که باعث تمایز یک قوم از سایر اقوام دیگر می‌شود، با میانگین ۳/۶، کمترین نقش را در شکل‌دهی هویت اجتماعی جامعه مدنظر داشته است.

هویت دینی که میزان اهمیت انگاره‌های تعاملی دینی را در شیوه زندگی انتخابی انسان نشان می‌دهد، با میانگین ۴/۶ در تعیین هویت اجتماعی پاسخگویان تأثیر زیادی دارد.

هویت خانوادگی نسبت میان فرد و خانواده و میزان تعلق او به خانواده است. ویژگی‌های شخصیتی و سبک زندگی خانواده بر هویت شخصی و اجتماعی فرد به شدت تأثیر می‌گذارد و بدنه هویت فرد در کودکی و نوجوانی در درون شکل می‌گیرد. زیادبودن هویت خانوادگی ۹۶/۶ درصد پاسخگویان، مؤید اهمیت جایگاه هویت خانوادگی در شکل‌دهی هویت اجتماعی پاسخگویان است.

هویت گروهی با وجود داشتن میانگین نسبتاً زیاد (۳/۸)، وزن کمتری نسبت به سایر مؤلفه‌ها دارد. پاسخگویان از نظر هویت اجتماعی در سطح بالایی قرار دارند؛ به طوری که میانگین این شاخص ۴/۵ است. هویت اجتماعی ۹۹/۱ درصد پاسخگویان زیاد است.

جدول- ۵: توزیع درصد فراوانی و آماره‌های مؤلفه‌ها و شاخص هویت اجتماعی

مؤلفه‌ها	پاسخ معتبر	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
هویت ملی	۲۰۲	—	—	۰/۴	۲۳/۰	۷۶/۶	۴/۸	۰/۴
هویت دینی	۲۰۰	—	۵	۱۹	۴۱	۳۵	۴/۱	۰/۹
هویت قومی	۱۹۷	—	۳/۸	۳۴/۲	۶۲/۰	—	۳/۶	۰/۶
هویت خانوادگی	۲۰۱	—	۰/۵	۲	۱۲/۹	۸۴/۶	۴/۸	۰/۵
هویت گروهی	۲۰۰	۰/۴	۰/۴	۲۶/۲	۶۲/۵	۱۰/۵	۳/۸	۰/۶
هویت اجتماعی	۱۹۰	—	—	۰/۵	۵۰/۰	۴۹/۱	۴/۵	۰/۵

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری

«سرمایه اجتماعی» و «هویت اجتماعی»، از جمله اصلی‌ترین عوامل تداوم زندگی اجتماعی‌اند. سرمایه اجتماعی با تسهیل فرایند همکاری افراد برای دستیابی به اهداف مشترک موجب صرفه‌جویی بیشتر در هزینه‌ها و زمان خواهد شد.

هویت اجتماعی، ادراک نسبتاً پایدار فرد از کیستی اجتماعی خود از راه شباهت‌هایش با دیگران است که طی فرایندهای اجتماعی و تعامل با سایر گروه‌های اجتماعی شکل می‌گیرد و موجب به‌وجود آمدن احساس همانند دیگران بودن در گروه، طبقه و جامعه در فرد می‌شود. به دلیل وجود هویت اجتماعی است که فرد با احساس تعهد به رعایت ارزش‌ها و هنجارهای جامعه در امور آن مشارکت می‌کند.

یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد از نظر سرمایه اجتماعی، ۴۵ درصد بهره‌برداران حاشیه رودخانه سیمره در سطح پایین، ۵۲/۷ درصد در سطح متوسط و فقط ۲/۳ درصد در سطح بالایی قرار دارند. به علت استفاده از مؤلفه‌ها و شاخص‌های مختلف برای سنجش سرمایه اجتماعی در سایر منابع، امکان مقایسه نتیجه به دست آمده در این زمینه محقق نشد.

بر اساس یافته‌های به دست آمده، میزان مشارکت اجتماعی ۷۹/۲ درصد بهره‌برداران پاسخگو کم بوده است؛ در حالی که در پژوهش‌های دیگری که در مناطق دیگر انجام شده، میزان مشارکت اجتماعی بیشتر بوده است.

میزان انسجام اجتماعی به مثابه یکی دیگر از مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی در این پژوهش مدنظر است. جامعه آماری پژوهش از انسجام اجتماعی متوسطی برخوردار است. یافته به دست آمده به نتیجه پژوهش‌های سایر پژوهشگران نزدیک است؛ همچنین میانگین اعتماد اجتماعی پاسخگویان متوسط است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد میزان اعتماد اجتماعی ۲۲/۷ درصد بهره‌برداران حاشیه رودخانه سیمره کم، ۶۱/۶ درصد متوسط و ۱۵/۶ درصد زیاد است.

بهره‌برداران در محدوده پژوهش احساس امنیت بیشتری به نتایج سایر پژوهش‌ها دارند. در این پژوهش ۶۶/۲ درصد بهره‌برداران روستایی از احساس امنیت زیادی برخوردارند. میانگین هویت دینی بهره‌برداران پاسخگو به سطح خیلی زیاد (۴/۱) نزدیک است. بر اساس نتایج به دست آمده، بهره‌برداران ضمن برخورداری از هویت ملی خیلی زیاد، از هویت قومی خود نیز غافل نبوده‌اند و هویت قومی نسبتاً زیادی دارند.

منابع

- ۱- احمدی، حمید، (۱۳۸۳)، *قومیت و قوم‌گرایی در ایران*، نشر نی، چاپ چهارم، تهران، ۴۴۷ ص.
- ۲- برگر، پیتر، لاکمن، توماس، (۱۳۷۵)، *ساخت اجتماعی واقعیت، رساله‌ای در جامعه‌شناسی شناخت*، ترجمه: فریبرز مجیدی، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول، تهران، ۳۰۲ ص.

- ۳- بیکر، واین، (۱۳۸۲)، *مدیریت و سرمایه اجتماعی*، ترجمه: سید مهدی الوانی، محمدرضا ربیعی مندجین، سازمان مدیریت صنعتی، چاپ اول، تهران، ۲۶۰ ص.
- ۴- پوتنام، رابرت، (۱۳۸۰)، *دموکراسی و سنت‌های مدنی: تجربه ایتالیا و درس‌هایی برای کشورهای در حال گذار*، ترجمه: محمدتقی دلفروز، انتشارات روزنامه سلام، چاپ اول، تهران، ۴۳۱ ص.
- ۵- جنکینز، ریچارد، (۱۳۸۱)، *هویت اجتماعی*، ترجمه: تورج یاراحمدی، نشر و پژوهش شیرازه، چاپ اول، تهران، ۲۹۴ ص.
- ۶- عبداللهی، محمد، (۱۳۷۴)، «*هویت جمعی، دینامیسم و مکانیسم تحول آن در ایران*»، نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران، دفتر اول، دوره ۱، شماره ۲-۳، تهران، ۶۳-۸۳.
- ۷- فکوهی، ناصر، (۱۳۸۹)، *همسازی و تعارض در هویت و قومیت*، انتشارات گل‌آذین، چاپ اول، تهران، ۳۵۲ ص.
- ۸- فوکویاما، فرانسیس، (۱۳۷۹)، *پایان نظم، پایان سرمایه اجتماعی و حفظ آن*، ترجمه: غلامعباس توسلی، انتشارات جامعه ایرانیان، چاپ اول، تهران، ۱۳۷ ص.
- ۹- کلمن، جیمز، (۱۳۷۷)، *بنیادهای نظریه اجتماعی*، ترجمه: منوچهر صبوری، نشر نی، چاپ اول، تهران، ۴۹۶ ص.
- ۱۰- گل‌محمدی، احمد، (۱۳۸۳)، *جهانی‌شدن، فرهنگ و هویت*، نشر نی، چاپ اول، تهران، ۲۸۸ ص.
- ۱۱- مؤیدفر، رزیتا، (۱۳۸۵)، *بررسی روند تحولات سرمایه اجتماعی و پیامدهای اقتصادی آن در ایران: ارائه یک الگوی نظری*، پایان‌نامه دکتری اقتصاد، استاد راهنما: رنانی، محسن، دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم اداری و اقتصاد.
- 12- Bullen, Paul, Jenny, Onyx, (1998). *Measuring Social Capital in Five Communities in NSW*, available at: <http://www.mapl.com.au/a2.htm#4.%20The%20Elements%20of%20Social%20Capital>.
- 13- Deaux, Key, (2001). *Social Identity, In Encyclopedia of Women and Gender*, Vol 1 & 2, Academic Press, 253 p.
- 14- Edwards, R.W., (2004). *Measuring Social Capital: An Australian Framework and Indicators*, Australian Bureau of Statistics, Information Paper 1378.0.
- 15- Feitosa, Jennifer, Salas, Eduardo, (2012). *Social Identity: Clarifying its Dimensions across Cultures, Psychological Topics 21*, Vol 3, Pp 527-548.
- 16- Field, John, (2003). *Social Capital*, London: Routledge, 118 p.
- 17- Harper, Rosalyn, Maryanne, Kelly, (2003). *Measuring Social Capital in the United Kingdom*, Office for National Statistics, available at: www.statistics.gov.uk/socialcapital/downloads/harmonisation_steve_5.pdf.

- 18- Hekman, Susan, (1999). *Identity crises: Identity, identity politics, and beyond*, In S. Hekman (Ed.), *Feminism, identity and difference*, Pp 3–26, London: Frank Cass.
- 19- Hout, T.F., (1977). *Dictionary of Modern Sociology*, Totowa, NJ: Littlefield, Adams, and Co, 253 p.
- 20- Narayan, Deepa, Cassidy, Michael F., (2001). *A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory*, *Current Sociology*, Vol 49, No 2, Pp 59–102, SAGE Publications, (London, Thousand Oaks, CA and New Delhi).
- 21- National Statistics, (2001). *Social capital: a review of the literature*, England: Social Analysis and Reporting Division office for National Statistics, 331 p.
- 22- Putnam, Robert, (1995). *Bowling alone: America's declining Social Capital*, *Journal of Democracy*, Vol 6, No 10, Pp 65-78.
- 23- Rosenfeld, Richard, Messner, Steven, Baumer, Eric, (2001). *Social Capital and Homicide*, *Social Forces*, Vol 80, No 1, Pp 283-310.
- 24- Stone, Wendy, (2001). *Measuring social capital*, Research paper No 24, Australian Institute of Family studies.
- 25- Stryker, Sheldon, (2000), *Identity theory*, In E.F. Borgatta & R.J.V. Montgomery (Eds), *Encyclopedia of sociology* (2nd ed., pp. 1253-1258), New York: Macmillan.

